مطالعات محیطی هفت حصار شماره بیست و یکم/ سال ششم/ پاییز ۱۳۹۶
صفحات ۸۲-۷۱

بررسی نقش و عملکرد شهر قورچی‌باشی به‌عنوان مدلی از UFRD در توسعه روستاهای پیرامون (مطالعه موردی: دهستان چهار چشمه)

کرامت‌اله زیاری*، مهدی عباسی**

تاریخ دریافت مقاله: ۹۶/۳/۱
تاریخ پذیرش مقاله: ۹۶/۴/۳۱

چکیده

شهر قورچی‌باشی در شهرستان خمین از روستاهایی بوده که در سال ۱۳۸۲ تبدیل به شهر شده است. پژوهش حاضر به‌منظور بررسی نقش و عملکرد این شهر به‌عنوان یک مکان مرکزی جدید در توسعه روستاهای پیرامون آن انجام‌گرفته است. به این منظور ۳۵ متغیر در قالب ۶ عملکرد در نظر گرفته‌شده و با بهره‌گیری از روش تحلیل گراف به بررسی و مقایسه جریانات و روابط موجود در سطح منطقه در دو مقطع قبل و بعد از شهر شدن قورچی‌باشی پرداخته‌شده است. پژوهش حاضر از نوع کاربردی و روش گردآوری اطلاعات روش اسنادی و میدانی است. نتایج بررسی‌ها نشان می‌دهد که شهر قورچی‌باشی نتوانسته آن‌گونه که راندینلی انتظار دارد، به‌عنوان یک مکان مرکزی نقش کلیدی در خدمات‌رسانی به نواحی پیرامون خود ایفا نماید و به‌تبع آن نتوانسته موجب کاهش وابستگی نواحی روستایی پیرامون به مرکز شهرستان گردد.

واژگان کلیدی

تحلیل شبکه، توسعه روستایی، شهر کوچک، کارکردهای شهری، یوفرد

* استاد تمام، دانشگاه تهران، ایران zayyari@ut.ac.ir
** کارشناسی ارشد رشته برنامه‌ریزی منطقه‌ای، شهرداری خمین، استان مرکزی mearia62@yahoo.com

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-23]

[DOR: 20.1001.1.22225602.1396.6.21.8.5]

مقدمه

با پایان جنگ جهانی دوم توسعه اقتصادی در جهان مفهوم تازه‌ای یافت. دیدگاه مسلط برای رسیدن بـه توسـعه در کشـورهای جنـوب کاملاً اقتصادی بود. این دیدگاه موجب قطبی شدن، چند پارگی و عدم تعادل در مناطق و نواحی آن‌ها گردید. (زیاری،۱۳۸۳: ۱۳) از طرفی رشد پرشتاب صنعت و اتخاذ راهبرد صنعتی شدن شهرها و خط‌مشی‌هایی نظیر قطب رشد طی سال‌های ۱۹۵۰ تا ۱۹۶۰ میلادی سـبب افزایش شکاف بین شهرها و روستاها گردید و با قطبی شدن فضا به نفع شهرها تحول یافت. این امر نه‌تنها به توسعه روستایی کمکـی نکرد بلکه سبب تشدید مهاجرت‌های بی‌رویه روستائیان به شهرها و ناپایداری روستاها گردید (افتخاری و موحد،۱۳۷۷ :۶۴). از طرف دیگر بررسی‌های گوناگون نشان می‌دهد که در کشور ما تخصیص منابع و توزیع امکانات به نحـو پـی بـوده کـه نـاهمگونی بـین شـهرها و روستاها را تشدید کرده است؛ به‌نحوی‌که همواره مراکز شهری نسبت به روستاهای پیرامون خود از امکانـات و منـابع بیشـتر و بهتـری برخوردار هستند و سیاست‌های به کار گرفته‌شده توسط برنامه ریزان و سیاستمداران در دوره‌های مختلف نه‌تنها نتوانسته به بهبـود ایـن شرایط کمک کند بلکه سبب افزایش شکاف بین مناطق شهری و روستایی گردیده است. علی‌رغم تلاش‌های قابل‌توجهی که به‌منظـور تخفیف عدم تعادل ناحیه‌ای و منطقه‌ای در سطح کشور صورت پذیرفته، هنوز میزان توسعه‌نیافتگی مناطق بـا توجـه بـه شـاخص‌هـای توسعه، ناهمگون است و در این میان به علت اینکه تقریباً حدود ۳۲ درصد از مردم کشور در مناطق روستایی زندگی می‌کنند، توجه بـه این بخش نسبتاً بزرگ از جامه و همگون سازی و رفع نابرابری‌های بین نقاط شهری و روسـتایی اجتنـاب‌ناپـذیر و ضـروری اسـت و از طرف دیگر توزیع عادلانه امکانات و ثمرات توسعه در میان اکثریت جمعیت یک ناحیه یا منطقه از خصیصه‌های مهم یک اقتصاد سالم و پویا است (شاریه،۱۳۷۳: ۲۳۵).

روش تحقیق

روش تحقیق در این مقاله از نوع اسنادی- میدانی و مبتنی بر روش تحلیل شبکه است. در این راستا با استفاده از روش اسنادی مروری اجمالی بر نظریه‌های توسعه روستایی و مدل‌های تحلیل منطقه‌ای و روابط بین روستا و شهر داشته و اصـول رویکـرد UFRD در ایـن زمینه تشریح و تحلیل‌شده، سپس با استفاده از روش تحلیل شبکه و به‌صورت مقایسه وضعیت قبل و بعـد از شـهر شـدن، نقـش شـهر قورچی‌باشی در توسعه روستاهای پیرامون مورد تجزیه‌وتحلیل قرارگرفته اسـت. بـرای جمـع‌آوری اطلاعـات از دو روش کتابخانـه‌ای و میدانی استفاده‌شده که در روش کتابخانه‌ای به بررسی مبانی نظری مرتبط با پژوهش و معرفی روش تحلیل شـبکه اقـدام شـده اسـت. روش میدانی مبتنی بر روش تهیه و تکمیل پرسشنامه برای شهر قورچی‌باشی و آن دسته از سکونتگاه‌هایی است کـه بـه‌عنـوان روسـتا شناخته می‌شوند.

به‌منظور بررسی روابط کارکردی - خدماتی در بین سکونتگاه‌ها شش نوع از روابط آموزشی – فرهنگی، تجاری – خـدماتی، بهداشـتی - درمانی، خدماتی – زیربنایی، کشاورزی – دامی و اداری – سیاسی موردتوجه قرارگرفته است (جدول ۱). از طریق پرسشنامه و با مراجعه به دهیاری، شورای اسلامی روستاها و شهر خمین و قورچی‌باشی و بخشداری و فرمانداری، اطلاعات موردنیاز جمع‌آوری و بعد از تهیه و تکمیل پرسشنامه با بهره‌گیری از روش تحلیل شبکه به بررسی روابط بین سکونتگاه‌ها و عملکرد هر یک از نقاط منتخب واقع در بخش کمره، در ارائه خدمات به سکونتگاه‌های دیگر پرداخته‌شده. برای ترسیم دیاگرام‌ها نیز از نرم‌افزار ARCGIS بهره گرفته‌شده است.

جدول ۱- روابط بررسی‌شده در بین سکونتگاه‌های منتخب بخش کمره

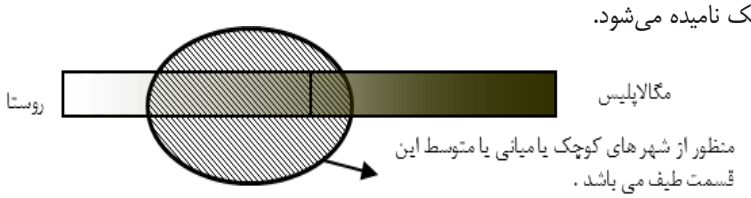
عملکردها (روابط)	متغیرها
کشاورزی – دامی	تعمیرگاه ماشین‌آلات کشاورزی، مرکز خدمات جهاد کشاورزی، دامپزشک
خدماتی – زیربنایی	دفتر پست، صندوق پست، دفتر مخابرات، دسترسی به اینترنت، دسترسی به‌وسیله نقلیه عمومی، گاز لوله‌کشی، پمپ‌بنزین
بهداشتی – درمانی	داروخانه، پزشک، دهیار یا مامای روستایی، دندان‌پزشک، خانه بهداشت، مرکز بهداشتی درمانی، بهداشتیار
تجاری – خدماتی	بقالی، نانوایی، بانک، گوشت‌فروشی، فروشگاه تعاونی
آموزشی – فرهنگی	دبستان، مدرسه راهنمایی دخترانه، مدرسه راهنمایی پسرانه، دبیرستان دخترانه، دبیرستان پسرانه، پیش‌دانشگاهی پسرانه، پیش‌دانشگاهی دخترانه، کتابخانه عمومی، مکان ورزشی، مسجد.
اداری – سیاسی	شورای اسلامی، شرکت تعاونی روستایی، پایگاه بسیج

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-23]
[DOR: 20.1001.1.23225602.1396.6.21.8.5]

پیشینه پژوهش

سکونتگاه‌های انسانی پدیدهایی فضایی- مکانی با روابط چندجانبه و یکپارچه هستند که در کل حکم یک سیستم را دارند و ازآنجاکه روستاها و شهرها به‌عنوان اجزای تشکیل‌دهنده این سیستم در قلمرو فضای-جغرافیایی خاص قلمداد می‌شوند؛ لذا همواره بین آن‌ها مناسبات گوناگونی در ابعاد مادی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و... وجود دارد. این مناسبات خود را به شکل جریان جمعیت، کالا، عقاید، سرمایه، اطلاعات، نوآوری و... نشان می‌دهند و با دو ماهیت اثرگذار و اثرپذیر تحولات سکونتی شهر و روستا را هدایت می‌کنند (شاریه،۱۳۷۳). به همین دلیل بسیاری از تحولات و تغییرات در شهرها و روستاها ناشی از کم و کیف روابط بین آن‌هاست؛ بنابراین لازم است روابط شهری-روستایی در روند برنامه‌ریزی موردتوجه قرار گیرد (Clayton.et la, 2003). به‌عبارت‌دیگر این کانون‌های سکونتگاهی در شبکه‌ای نظام‌دار از تعاملات به هم می‌رسند، به‌گونه‌ای که هرگز موجودیتی مستقل از هم نداشته و همواره ضمن پیوندی ناگسستنی، از وابستگی متقابل اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی برخوردارند .پس هرگونه عدم تعادل میان کانون و دیگر سکونتگاه‌های درون ناحیه موجب اختلال در سازوکار روابط آن‌ها ازجمله گسترش فقر و توسعه‌نیافتگی روستاها و به‌تبع آن تغییر در توانمندی کارکرد و ساختار شهری می‌شود (پاپلی یزدی،۱۳۸۲). توجه به الگوی برنامه‌ریزی فضایی به‌عنوان یکی از شیوه‌های مؤثر در تدوین راهبردهای توسعه منطقه‌ای می‌تواند تأثیر بسزایی در تحکیم روابط بین شهر و روستا در قالب یک سیستم یکپارچه داشته و موجبات رشد و توسعه این مکان‌ها را فراهم آورد. برای ساماندهی و گاهی سازمان‌دهی مجدد الگوی استقرار سکونتگاه‌ها و عملکردهای شهری در ادبیات توسعه، تئوری‌ها و رویکردهای بسیاری ارائه گردیده، رویکرد "عملکرد شهری در توسعه روستایی" (UFRD) ازجمله دیدگاه‌های مطرح‌شده است که توسعه فضایی یک منطقه را در ساختار فضایی نظام‌مند و آرایش عملکردها و فعالیت‌ها در درون سلسله‌مراتبی به‌هم‌پیوسته از سکونتگاه‌ها بر اساس منطق "تمرکز غیرمتمرکز فعالیت‌ها"مطرح می‌کند. پایه منطقی این رویکرد بیشتر از کار جانسن در سال ۱۹۷۰ تا حدودی مطالعات فریدمن (۱۹۶۶) و بری (۱۹۶۷) نشأت‌گرفته است. تا اواخر دهه ۱۹۷۰ روی (Roy)، پاتیل، راندینلی و رودل، کمیسیون اقتصادی و اجتماعی آسیا و اقیانوسیه و رودا تلاش‌هایی برای گسترش و فرموله کردن برنامه‌ریزی یکپارچه کارکردی انجام دادند. مؤثرترین و کامل‌ترین روش‌شناسی برای برنامه‌ریزی یکپارچه کارکردی یعنی رویکرد کارکردهای شهری در توسعه روستایی «UFRD» را راندنیلی در سال ۱۹۸۵ ارائه کرده است. پس‌ازآن این رویکرد به‌وسیله موسسه ایالت متحده برای توسعه بین‌المللی باهدف آشکار توسعه و بهبود رویکردها به‌منظور تقویت مشارکت مراکز شهری در توسعه روستایی گسترش یافت. در دهه ۱۹۸۰ "دنیس راند نیلی"با الهام از نقاط اساسی و مثبت نظریات مهم توسعه منطقه‌ای اقدام به ارائه الگویی تحت عنوان UFRD کرد که تأکید آن بر استفاده از عملکردهای شهری در توسعه مناطق روستایی است. دنیس راند نیلی راهبرد یوفود را به دنبال انجام پروژه‌هایی در حوزه رودخانه بایکول در یک منطقه توسعه‌نیافته در کشور بولیوی، اکوادر و هندوستان مورد آزمون قرار داد. این آزمون در بیش از ده کشور درحال‌توسعه تحت عناوین مختلف آزموده شده است: برنامه‌ریزی سطح بلوک (bloc-Level Planning) در هندوستان؛ تحلیل نظام‌های اسکان در اندونزی؛ تحلیل مراکز بازار در کنیا، پرو و اکوادور؛ تحلیل مراکز رشد در غنا، ملاوی و تایلند؛ برنامه‌ریزی "عملکردهای شهری در توسعه روستایی"در فیلیپین، بولیوی و ولتای علیا و تحلیل مکان مرکزی در کشورهای دیگر. (زبردست، اسفندیار،۱۳۸۲: ۵۳).

شهر کوچک: کارشناسان سازمان ملل جمعیت شهرهای کوچک و متوسط را بین ۲۵ تا ۲۵۰ هزار نفر دانسته‌اند. البته این مقدار با توجه به مقتضیات هر کشور متفاوت خواهد بود. مثلاً هند رقم ۱۵۰ هزار نفر را در نظر گرفته است. در ایران، از شهرهای میانه اولین بار به‌طور رسمی در گزارش‌های آمایش سرزمین (طرح ستیران) سخن به میان آمده و طبقه‌بندی ۲۵ تا ۲۵۰ هزار نفر برای آن برگزیده‌شده است. شهرهایی که جمعیت آن‌ها کمتر از حد پایین شهرهای متوسط (۲۵ هزار نفر) قرار می‌گیرند به‌عنوان شهرهای کوچک در نظر گرفته می‌شوند. هرچند که برخی از صاحب‌نظران در تعریف شهرهای کوچک بیان کرده‌اند که اگر جمعیت یک شهر بیش از ۱۰ هزار نفر نباشد، شهر کوچک نامیده می‌شود.

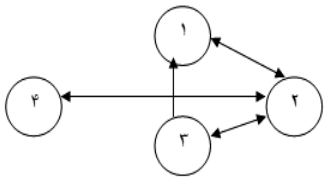
تصویر ۱- جایگاه شهرهای کوچک در نظام سلسله‌مراتب شهری

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-23]
[DOR: 20.1001.1.22225602.1396.6.21.8.5]

عملکردهای شهری: عملکردهای شهری عبارت‌اند از خدمات، تسهیلات، زیرساخت‌ها، مؤسسات یا فعالیت‌های اقتصادی که باید در سکونتگاه‌هایی با حداقل اندازه جمعیتی واقع شوند تا به‌صورت اقتصادی و کارا ارائه شوند. بعضی از این عملکردها، عملکردهای محلی و یا عملکردهای سکونتی[۳] نامیده می‌شوند. عملکردهایی که به بازار بزرگ‌تر و یا ساکنین سایر سکونتگاه‌ها خدمت‌رسانی می‌کنند، عملکردهای مرکزی یا عملکردهای پایه خوانده می‌شوند (زبردست،۱۳۷۷:۲۹).

روش تحلیل شبکه: روش تحلیل شبکه اجتماعی یکی از روش‌های آنالیز و بررسی وضع موجود و ارائه سند توسعه برای منطقه تحت مطالعه است (شریفی‌نیا و نورا، ۱۳۸۹: ۹۶). این روش برای تعیین سکونتگاه کلیدی در بین انواع سکونتگاه‌ها با احتساب تعداد وابستگی داخلی در یک سیستم کاربرد دارد. این روش باید:

۱- وابستگی و روابط بین سکونتگاه‌ها را در یک ناحیه توصیف کند. ۲- درجه و اهمیت یک سکونتگاه یا مجموعه‌ای از سکونتگاه‌ها را تعیین کند. ۳- حساسیت ساختار سیستم سکونتگاه را در غیاب بعضی سکونتگاه‌های خاص نشان دهد (بدری و اکبریان رونیزی،۱۳۸۶: ۵).

تصویر ۲- نحوه تعامل و ارتباط میان نقاط در داخل یک شبکه

یک دیاگراف مجموعه ناتهی و متناهی $N=\{n_1,n_2,n_3,\ldots n_i\}$ از اعضا به همراه مجموعه $A=\{a_{11},\ldots,a_{1n},\ldots,a_{mn}\}$ از جفت‌های مرتب a_{ij} که آرک نامیده می‌شوند و مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده این زوج‌های مرتب همان n_i ها و n_j ها هستند که اعضای مجزای N می‌باشند. اگر تعداد عامل‌ها زیاد نباشند یک گراف روش مناسب برای نشان دادن این نکته است که کدام‌یک از عوامل با عوامل دیگر در ارتباط و کدام‌یک از عامل‌ها مجزا هستند، کدام‌یک از عوامل فرستنده و کدام‌یک گیرنده است. در روش گراف از گره‌هایی که در رأس هر کمان (آرک) قرار دارند به‌عنوان«ند» استفاده می‌کنند. مجاورت در یک تحلیل بر مبنای نظریه گراف نشان‌دهنده این واقعیت است که دو عامل که با ندها مشخص می‌شوند، مستقیماً رابطه دارند یا اتصال گرهی دارند. در یک دیاگراف D(N,A) ماتریس مجاورت A(D) به‌صورت $A(D)=\{a_{ij}\}$ که در آن $a_{ij}=1$ اگر a_{ij} وجود داشته باشد و در غیر این صورت صفر است. اگر همه عوامل سیستم گره‌های دوطرفه داشته باشند یک گراف کامل خواهیم داشت. در یک گراف کامل همه عوامل گره‌های دوطرفه با دیگر عوامل دارند به‌عبارت‌دیگر یک گراف کامل چگالی ۱۰۰٪ دارد. چگالی (D) یک دیاگراف به معنای نسبت تعداد کمان‌های واقعی به تعداد کمان‌های ممکن است .قدرت یک ند به‌عنوان فرستنده یا گیرنده در یک سیستم به‌آسانی با استفاده از ماتریس اجتماعی یا داده‌های ماتریس مجاورت قابل‌اندازه‌گیری است (رضوانی و دیگران،۱۳۸۵: ۴۹).

در روش دیاگرام تعداد آرک‌هایی که از یک ند آغاز می‌شود مشابه مجموع سطرها در روش ماتریس (درجه بیرونی نُد) و تعداد آرک‌هایی که به یک ند منتهی می‌شوند، معادل مجموع تعداد ستون‌ها در روش ماتریس (درجه درونی نُد) می‌باشد. براساس تحلیل شبکه اجتماعی، ندها از اهمیت زیادی برخوردارند. معیارهایی برای اندازه‌گیری اهمیت یک ند وجود دارد که عبارت‌اند از: مرکزیت محلی، اعتبار محلی و مرکزیت کلی. مرکزیت محلی تعداد انتقالات مستقیم را انعکاس می‌دهد و بنابراین به‌طور اساسی با درجه بیرونی برای هر عامل اندازه‌گیری می‌شود. اعتبار محلی: تعداد دریافتی‌های مستقیم را نشان می‌دهد و برای هر عامل با درجه درونی اندازه‌گیری می‌شود. چون این معیارها بر پایه درجه ندها است، آن‌ها را با درجه مرکزیت و درجه اعتبار هم می‌شناسند .با توجه به یک مسیر، یک عامل می‌تواند یک انتقال‌دهنده (کمان از ند خارج شود) یا یک حامل (حداقل دو کمان یکی به داخل و یکی به بیرون وجود داشته باشد) یا یک دریافت‌کننده (کمان به ند وارد شود) باشد. یک عامل را منبع یا انتقال‌دهنده گویند، هرگاه درجه درونی صفر و درجه بیرونی غیر صفر داشته باشد، یعنی مجموع ردیف (ستونی) صفر ولی مجموع سطری عامل غیر صفر داشته باشد. یک عامل را چاله یا دریافت‌کننده گوییم اگر درجه بیرونی صفر و درجه درونی غیر صفر داشته باشد، یک عامل را ایزوله می‌نامیم اگر درجه درونی و بیرونی آن توأماً صفر باشد.

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-23]
[DOR: 20.1001.1.23225602.1396.6.21.8.5]

یک ند را ایزوله گویند، وقتی‌که آرکی وجود نداشته باشد تا آن نُد را به دیگر ندها در شبکه متصل کند. ماتریس مجاورت برای این دیاگراف به‌صورت زیر است که نشان می‌دهد A با B ارتباط دارد، B با C رابطه دارد، C به بیرون ارتباط ندارد و D با بقیه ندها ارتباط نداشته و ند ایزوله است.

مرکزیت کلی: اگر یک عامل در کوتاه‌ترین مسیر بین دیگر عوامل باشد این عامل را مرکزی گویند. کوتاهی مسیرها از یک عامل به دیگر عوامل با نزدیکی اندازه‌گیری می‌شود. سهم میانه بودن که یک عامل بازی می‌کند، مرکزیت بینابینی را اندازه‌گیری می‌کند.

نزدیکی عکس فاصله است. هرچقدر فاصله عامل i با دیگر عوامل کمتر باشد عامل i به مرکزی بودن نزدیک‌تر است که ازلحاظ ریاضی داریم:

$$C(n_i) = [\sum_{i}^{n} d(n_i, n_j)]^{-1}$$

که $c(n_i)$ میزان مرکزیت، $d(n_i, n_j)$ کوتاه‌ترین فاصله جغرافیایی بین عوامل j و i در شبکه و N اندازه شبکه است. این معیار بستگی به‌اندازه شبکه دارد؛ بنابراین اندازه‌ها قبل از مقایسه باید استاندارد شوند که اندازه‌گیری با تقسیم‌بر ((N-1 استاندارد می‌شود.

بینابینی، اندازه‌گیری احتمال قرارگیری یک عامل بر سر راه عبور عوامل دیگر است. هرچه این احتمال بیشتر باشد آن عامل مرکزیت بیشتری دارد که ازلحاظ ریاضی داریم:

$$B(nij) = \sum_{j}^{n} gik(ni) / jkg$$

$g_{jk}(n_i)$ تعداد کلی فاصله جغرافیایی عبوری از i و $1/g_{jk}$ احتمالاً یک‌فاصله جغرافیایی مخصوص انتخابی است.

همه این معیارها بستگی به‌اندازه شبکه دارند؛ بنابراین اندازه‌ها قبل از مقایسه باید استاندارد شوند .در معیارهای نزدیکی و درجه مجاورت، اندازه‌گیری با تقسیم‌بر (N-1) استانداردشده و درباره معیار بینابینی، عدد استانداردساز(N-2) .(N-1) است که N تعداد عامل‌ها یا اندازه شبکه است (کیلکنی،۱۹۹۷: ۴).

محدوده مطالعاتی: بخش کمره واقع در شهرستان خمین و از توابع استان مرکزی است که در موقعیت ۳۳ درجه و ۲۳ درجه و ۵۸ دقیقه عرض شمالی و ۴۹ درجه و ۳۵ دقیقه و ۵۰ درجه و ۳۷ دقیقه طول شرقی قرار دارد و شامل دو دهستان به نام‌های چهار چشمه و خرمدشت و یک شهر به نام قورچی‌باشی است. شهر قورچی‌باشی در مرکزیت یک دشت وسیع قرار دارد که توسط کوه‌هایی احاطه‌شده است که از میان این کوه‌ها می‌توان به کوه‌های معروفی به نام‌های الوند (طویل‌ترین کوه استان مرکزی)، بیشه علی (مرتفع‌ترین کوه منطقه و محل تفریح اهالی)، یامبولاق، کلنگه، شیر خانی و کوه سیاه اشاره کرد. بخش کمره از سمت شمال به شهرستان‌های اراک و شازند، از سمت شرق و جنوب به شهرستان خمین و از سمت غرب به استان لرستان محدود می‌شود. شهر قورچی‌باشی تا مرکز شهرستان خمین ۲۲ کیلومتر فاصله دارد.

تصویر ۳- تقسیمات سیاسی- اداری استان مرکزی برحسب دهستان (سالنامه آماری استان مرکزی،۱۳۹۰)

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-23]
[DOR: 20.1001.1.22225602.1396.6.21.8.5]

بحث و یافته‌ها

به‌منظور بررسی نقش کارکردی شهر قورچی‌باشی (به‌عنوان یک کانون شهری کوچک) در خدمات‌رسانی به نـواحی روسـتایی منتخـب دهستان چهار چشمه ابتدا از بین ۲۸ فقره آبادی، آبادی‌هایی که بر اساس سرشماری سال ۸۵ زیر ۲۰ خانوار یا کمتر از ۱۰۰ نفر جمعیت داشته و به‌عنوان روستا شناخته نمی‌شوند حذف گردیدند. بدین ترتیب از ۲۸ فقره آبادی موجود در دهستان موردمطالعه ۱۱ فقـره آبـادی به نام‌های لوزدر، مزرعه نو، آقداش، امامزاده عبدالله، پلولی، دره، ده ملأ، قشلاق بیات، مهدی آباد، قشلاق سادات و قلعه حاجی کـه بـه ترتیب دارای ۱۰، ۹۶، ۰، ۱۲، ۳۰، ۹۷، ۱۵، ۰، ۵۵، ۰ و ۳۱ نفر جمعیت می‌باشند حذف گردیدند. بدین ترتیـب از بـین ۲۸ فقـره آبـادی موجود تنها ۱۷ آبادی آن باقی ماند. سپس از بین این ۱۷ آبادی آن‌هایی که ازلحاظ بعد مسافت به خمـین نزدیـک‌تـر از قـورچی‌باشـی هستند و لذا در حوزه نفوذ شهر خمین قرار می‌گیرند حذف شدند، لذا از بین این ۱۷ آبادی نیز آبادی‌های آشمسیان، برجـک، خلیـل‌آبـاد، کاظم‌آباد، مهرآباد، برفیان، مزرعه قاسم که در مسیر خمین- ریحان قرار داشته و به ترتیب به فاصـله‌هـای ۲۷، ۳۰، ۳۲، ۴۲، ۳۳، ۳۷ و ۴۲ کیلومتر از خمین هستند از بین سکونتگاه‌های این دهستان حذف شد و سپس با بهره‌گیری از روش تحلیل شبکه یا تحلیل گراف به بررسی جریانات و روابط خدماتی در قالب ۶ عملکرد و ۳۵ متغیر در دو دوره قبل و بعد از شهر شدن قورچی‌باشی پرداخته‌شده و درنهایت به جمع‌بندی و تحلیل کلیه جریانات و روابط در ناحیه موردمطالعه در دو دوره زمانی قبل و بعد از شهر شدن قورچی‌باشی پرداختـه‌شـده که ذیلاً به تشریح آن‌ها خواهیم پرداخت:

همانند دوره اول که قورچی‌باشی به شهر خمین ازنظر خدمات موردمطالعه وابستگی داشته، در دوره دوم نیز به این شـهر وابسـتگی دارد (درجه بیرونی شهر قورچی‌باشی قبل و بعد از شهر شدن برابر با یک است). ازنظر جریانات و روابط موردمطالعه شهر قورچی‌باشی در هر دوره زمانی (قبل و بعد از شهر شدن) هیچ‌گونه خدماتی از نقاط روستایی اطراف خود دریافت نمی‌کند و مستقل از آن‌ها است.

جدول ۳- ماتریس تحلیل کلیه روابط بین سکونتگاه‌ها قبل از شهر شدن قورچی‌باشی

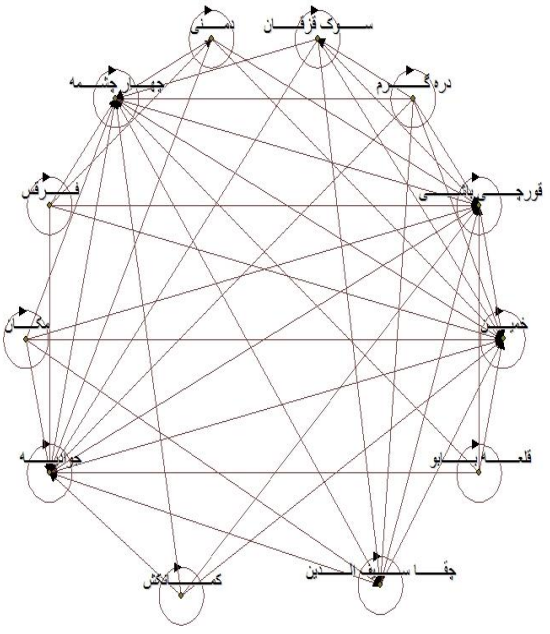
	سوک قزقان	دره گرم	چقا سیف‌الدین	قعه بابو	فرقس	دمنی	کمانکش	جوادیه	چهار چشمه	مکان	قورچی‌باشی	خمین	درجه بیرونی
سوک‌قزقان	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۰	۱	۱	۴
دره گرم	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۰	۱	۱	۵
چقاسیف الدین	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۰	۱	۱	۴
قلعه بابو	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۱	۱	۰	۱	۱	۴
فرقس	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۰	۱	۱	۰	۱	۱	۵
دمنی	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۱	۱	۰	۱	۱	۴
کمانکش	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۰	۱	۱	۴
جوادیه	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۰	۱	۱	۳
چهار چشمه	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۰	۱	۱	۳
مکان	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۵
قورچی‌باشی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۱
خمین	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰
درجه درونی	۱	۰	۱	۰	۰	۱	۰	۹	۹	۰	۱۰	۱۱	۴۲

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-23]

[DOR: 20.1001.1.23225602.1396.6.21.8.5]

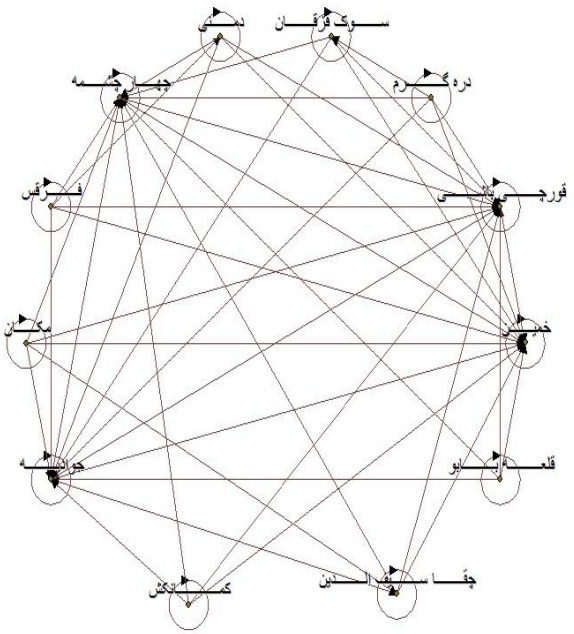
جدول ۴- ماتریس تحلیل کلیه روابط بین سکونتگاه‌ها بعد از شهر شدن قورچی‌باشی

	سوک قزقان	دره گرم	چقا سیف‌الدین	قلعه بابو	فرقس	دمنی	کمانکش	جوادیه	چهار چشمه	مکان	قورچی‌باشی	خمین	درجه بیرونی
سوک‌قزقان	۱	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۰	۱	۱	۵
دره گرم	۱	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۰	۱	۱	۶
چقاسیف الدین	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۰	۱	۱	۴
قلعه بابو	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۱	۱	۰	۱	۱	۴
فرقس	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۰	۱	۱	۰	۱	۱	۵
دمنی	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۱	۱	۰	۱	۱	۴
کمانکش	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۰	۱	۱	۴
جوادیه	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۰	۱	۱	۳
چهار چشمه	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۰	۱	۱	۳
مکان	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۱	۱	۵
قورچی‌باشی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۱
خمین	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰
درجه درونی	۱	۰	۳	۰	۰	۱	۰	۹	۹	۰	۱۰	۱۱	۴۴

تصویر ۴- دیاگراف تحلیل روابط بین کلیه سکونتگاه‌های منطقه قبل از شهر شدن قورچی باشی

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-23]
[DOR: 20.1001.1.22225602.1396.6.21.8.5]

تصویر ۵- دیاگراف تحلیل روابط بین کلیه سکونتگاه‌های منطقه بعد از شهر شدن قورچی‌باشی

در هر دو دوره به دلیل تمرکز اکثر خدمات در شهر خمین، قورچی‌باشی، روستاهای چهار چشمه و روستای جوادیه، نقاط روستایی منتخب دهستان چهار چشمه بیشترین وابستگی به این چهار سکونتگاه داشته است. در دوره اول روستای سوک قزقان فقط به این چهار نقطه وابسته بوده ولی در دوره دوم به دلیل استقرار برخی از خدمات اداری- سیاسی در روستای چقاسیف‌الدین و فاصله کمتر سوک قزقان از این روستا نسبت به روستای چهار چشمه، این روستا به روستای چقاسیف‌الدین نیز وابستگی پیداکرده و درجه بیرونی آن از ۴ به ۵ افزایش‌یافته، درجه بیرونی روستای دره گرم نیز از ۵ به ۶ افزایش‌یافته که دلیل آن وابستگی این روستا به روستای چقاسیف‌الدین در دوره بعد از شهر شدن قورچی‌باشی است. بر اساس محاسبه درجه بیرونی سکونتگاه‌ها در دوره اول می‌توان گفت روستاهای جوادیه و چهار چشمه با درجه بیرونی ۳ و به دلیل استقرار بسیاری از خدمات در این دو سکونتگاه دارای کمترین وابستگی به نقاط روستایی اطراف خود در روستاهای منتخب دهستان موردمطالعه داشته و بعد از آن‌ها روستاهای کمانکش، دمنی، قلعه بابو، چقاسیف‌الدین و سوک قزقان با درجه بیرونی ۴ در رتبه بعدی ازنظر وابستگی قرار می‌گیرند و در آخرین رتبه روستاهای مکان، فرقس و دره گرم با درجه بیرونی ۵ می‌باشند که بیشترین وابستگی را به نقاط روستایی اطراف خود دارند؛ یعنی می‌توان سکونتگاه‌ها را در سه سطح ازنظر وابستگی تقسیم‌بندی نمود: سطح اول کمترین میزان وابستگی شامل روستاهای چهار چشمه و جوادیه؛ سطح دوم روستاهای کمانکش، دمنی، قلعه بابو، چقاسیف‌الدین و سوک قزقان؛ سطح سوم بیشترین میزان وابستگی شامل روستاهای فرقس، مکان و دره گرم؛ اما در دوره دوم درجه بیرونی روستای سوک قزقان از ۴ به ۵ و درجه بیرونی روستای دره گرم از ۵ به ۶، افزایش‌یافته و سکونتگاه‌های این منطقه را می‌توان در این دوره در ۴ سطح ازنظر وابستگی به شرح ذیل تقسیم نمود: سطح اول کمترین میزان وابستگی شامل روستاهای جوادیه و چهار چشمه؛ سطح دوم روستاهای کمانکش، دمنی، چقاسیف‌الدین و قلعه بابو؛ سطح سوم: روستاهای مکان، فرقس و سوک قزقان؛ سطح چهارم بیشترین میزان وابستگی: روستای دره گرم. در هر دو دوره هیچ سکونتگاهی وجود ندارد که قادر به ارائه خدمات به اهالی خویش نباشد (درایه‌های قطر اصلی در هر دو مقطع زمانی برابر یک است). با توجه به اینکه در دوره قبل و بعد از شهر شدن قورچی‌باشی درجه بیرونی و درونی جداول (مجموع سطرها و ستون‌ها) در هیچ‌یک از سکونتگاه‌ها توأمان صفر نمی‌باشد؛ بنابراین در ناحیه موردمطالعه در هر دو دوره سکونتگاه ایزوله (مجزا) وجود ندارد و این سکونتگاه‌ها یا فرستنده خدمات به دیگر نقاط می‌باشند و یا اینکه از نقاط دیگر خدمات دریافت می‌کنند. بررسی درصد تراکم کلیه جریانات در دو دوره قبل و بعد از شهر شدن قورچی‌باشی نشان می‌دهد که تراکم جریانات در دوره اول برابر با ۳۱/۸٪ و در دوره دوم برابر با ۳۳/۳٪ است، بنابراین مقایسه تراکم در هر دو دوره نشان از تغییر جزئی (تقریباً عدم‌تغییر) جریانات و روابط بین سکونتگاه‌های ناحیه موردمطالعه دارد. در دوره دوم (بعد از شهر شدن قورچی‌باشی) روستای چقاسیف‌الدین توانایی ارائه برخی از خدمات (اداری- سیاسی) را به دست آورده و به همین دلیل روستاهای سوک

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-23]
[DOR: 20.1001.1.23225602.1396.6.21.8.5]

قزقان و دره گرم در دوره بعد از شهر شدن به این روستا وابسته شده‌اند. همان‌طور که از درجه درونی سکونتگاه‌ها پیداست کلیه سکونتگاه‌های منطقه در هر دو دوره به شهر خمین وابسته بوده‌اند، حتی شهر قورچی‌باشی نیز در هر دو دوره در اکثر موارد به این شهر وابسته بوده و هست (درجه درونی ۱۱ در هر دو دوره). درایه‌های واقع در قطر اصلی هر دو ماتریس برابر با یک است و این بدان معنی است که هم در دوره قبل از شهر شدن قورچی‌باشی و هم بعدازآن تمام سکونتگاه‌ها قادر به تأمین برخی از نیازهای ساکنین خویش از درون خویش بوده‌اند، لذا هیچ سکونتگاهی در این منطقه وجود نداشته و ندارد که برای تأمین کلیه نیازهای خویش وابسته به سایر سکونتگاه‌ها باشد. درجه درونی شهر خمین در ماتریس تحلیل کلیه روابط در هر دو مقطع برابر با ۱۱ است و این یعنی تمام سکونتگاه‌های دهستان تحت مطالعه و حتی شهر قورچی‌باشی برای تأمین برخی از نیازهای خویش در هر دوره به شهر خمین وابسته هستند. درجه درونی شهر قورچی‌باشی در هر دوره طبق ماتریس تحلیل کلیه روابط برابر با ۱۰ است، یعنی تمام سکونتگاه‌های دهستان چهار چشمه برای برآوردن برخی از نیازهای خویش در هر دو مقطع زمانی به شهر قورچی‌باشی وابسته هستند. درجه درونی روستاهای چهار چشمه و جوادیه در هر دو مقطع برابر با ۹ است و این یعنی کلیه روستاهای واقع در دهستان چهار چشمه (البته فقط روستاهای منتخب) ناگزیرند برای مرتفع نمودن برخی از نیازهای خود به این دو روستا مراجعه نمایند. با توجه به اینکه درصد تراکم روابط بین سکونتگاه‌ها در دوره بعد از شهر شدن قورچی‌باشی از ۳۱/۸٪ به ۳۳/۳٪ افزایش‌یافته و بخشی از این افزایش تراکم روابط به خاطر استقرار برخی از خدمات در شهر قورچی‌باشی و افزایش جزئی دسترسی ساکنین روستاهای اطراف به خدمات موردنیاز می‌باشد؛ لذا می‌توان گفت تبدیل روستای قورچی‌باشی به شهر و ایجاد یک شهر کوچک اندازه در شهرستان خمین توانسته تأثیر بسیار اندکی در افزایش دسترسی ساکنین روستاهای اطراف به خدمات موردنیاز داشته باشد. درجه بیرونی تمام سکونتگاه‌های تحت مطالعه در حوزه دهستان چهار چشمه در دوره بعد از شهر شدن قورچی‌باشی نسبت به دوره قبل از شهر شدن آن افزایش‌یافته است. با مراجعه به جدول نحوه توزیع خدمات و ماتریس تحلیل روابط مشاهده می‌شود که در دوره قبل از شهر شدن قورچی‌باشی اکثر سکونتگاه‌های منطقه در این زمینه به شهر خمین و روستای چهار چشمه وابسته بوده و هیچ‌گونه وابستگی به شهر قورچی‌باشی نداشتند؛ اما پس از تبدیل روستای قورچی‌باشی به شهر کلیه روستاهای منطقه به این شهر وابسته شده و درجه درونی این سکونتگاه از صفر به ۱۰ افزایش‌یافته است، درصد تراکم روابط بین سکونتگاه‌ها نیز از ۱۷/۴٪ به ۲۵٪ افزایش‌یافته و این نیز نشان از افزایش درجه بیرونی سکونتگاه‌ها دارد؛ اما ازآنجایی‌که استقرار خدمات در یک منطقه زمانی موجب افزایش دسترسی ساکنین آن منطقه به آن خدمات خاص خواهد شد که همراه با سایر الزامات دسترسی از قبیل وسیله نقلیه منظم جهت تردد به آن منطقه باشد و تدارک این قبیل الزامات در کنار استقرار خدمات در شهر قورچی‌باشی دیده نشده و علاوه بر آن عوامل دیگر از قبیل سفرهای چندهدفه و عرضه خدمات برتر (باکیفیت و تنوع بیشتر) در مرکز شهرستان باعث شده که در عمل مراجعات بسیار اندکی در این زمینه به شهر قورچی‌باشی صورت پذیرد و اکثر قریب به‌اتفاق مراجعات خارج از سکونتگاه به شهر خمین باشد. ساکنین روستاهای اطراف شهر قورچی‌باشی برای تأمین کالاها و خدمات اساسی خویش و همچنین برای تأمین نهاده‌ها و اعتبارات موردنیاز به شهر قورچی‌باشی مراجعه نمی‌کنند و شهر شدن قورچی‌باشی تأثیری در این پاره نداشته. ساکنین این روستاها برای تأمین خدمات و کالاهای اساسی در مرحله اول به سکونتگاه خویش و در مرحله بعدی به شهر خمین مراجعه می‌نمایند. برای تأمین نهاده‌های کشاورزی موردنیاز نیز در مرحله اول به مرکز خدمات کشاورزی واقع در روستای جوادیه و در مرحله بعد به شهر قورچی‌باشی (چه در زمان قبل از شهر شدن و چه در مقطع زمانی بعد از شهر شدن) و در انتها به شهر خمین مراجعه می‌نمایند. برای تأمین اعتبارات بانکی موردنیاز این بخش نیز فقط به شهر خمین مراجعه می‌کنند.

جدول ۵- جدول میزان تراکم عملکردها در ناحیه موردمطالعه قبل و بعد از شهر شدن قورچی‌باشی

عملکردها	جمع سطرها		تعداد کل روابط ممکن		درصدتراکم	
	قبل از شهر شدن	بعد از شهر شدن	قبل از شهر شدن	بعد از شهر شدن	قبل از شهر شدن	بعد از شهر شدن
کشاورزی- دامی	۲۰	۳۰	۱۳۲	۱۳۲	۱۵/۱	۲۲/۷
خدماتی-زیربنایی	۲۳	۲۲	۱۳۲	۱۳۲	۱۷/۴	۱۶/۷
آموزشی-فرهنگی	۳۱	۳۱	۱۳۲	۱۳۲	۲۳/۴	۲۳/۴
اداری- سیاسی	۱۲	۱۰	۱۳۲	۱۳۲	۹/۱	۷/۶
خدماتی- تجاری	۲۳	۳۳	۱۳۲	۱۳۲	۱۷/۴	۲۵
بهداشتی- درمانی	۲۳	۳۲	۱۳۲	۱۳۲	۱۷/۴	۲۴/۲

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-23]
[DOR: 20.1001.1.22225602.1396.6.21.8.5]

جدول ۶- جدول نحوه توزیع کلیه عملکردها در منطقه تحت مطالعه قبل از شهر شدن قورچی‌باشی

	آموزشی - فرهنگی										اداری سیاسی			کشاورزی دامی			خدماتی - زیربنایی								تجاری - خدماتی					بهداشتی - درمانی						
	دبستان	راهنمایی دخترانه	راهنمایی پسرانه	پیش‌دانشگاهی دخترانه	پیش‌دانشگاهی پسرانه	دبیرستان دخترانه	دبیرستان پسرانه	کتاب‌خانه عمومی	مکان ورزشی	مسجد	شورای اسلامی	شرکت تعاونی روستایی	پایگاه بسیج	تعمیرگاه ماشین‌آلات کشاورزی	مرکز خدمات جهاد کشاورزی	دامپزشک	دفتر پست	صندوق پست	دفتر مخابرات	دسترسی به اینترنت	دسترسی به‌وسیله نقلیه عمومی	جایگاه عرضه کپسول گاز	پمپ‌بنزین	بقالی	نانوایی	بانک	گوشت‌فروشی	فروشگاه تعاونی	داروخانه	پزشک	بهیار یا مامای روستایی	دندان‌پزشک	خانه بهداشت	مرکز بهداشتی - درمانی	بهداشت‌یار
سوم قزقان	*	*	*							*	*	*					*	*	*		*			*			*						*		*
دره گرم	*									*	*						*	*			*			*											
چقاسیف الدین	*	*	*							*	*						*	*	*		*			*			*						*		
قلعه بابو	*									*	*						*	*	*		*			*											
فرقس	*									*	*						*				*			*											
دمنی	*	*	*							*	*	*					*	*	*		*			*			*						*		
کمانکش	*									*	*						*				*														
جوادیه	*									*	*	*			*		*	*	*		*			*	*	*	*								*
چهار چشمه	*	*	*							*	*	*	*				*	*	*	*	*	*		*	*		*	*	*	*	*		*	*	
ماکن	*									*	*										*			*	*										
قورچی‌باشی	*	*	*					*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*

جدول ۷- جدول نحوه توزیع کلیه عملکردها در منطقه تحت مطالعه بعد از شهر شدن قورچی‌باشی

	آموزشی - فرهنگی										اداری سیاسی			کشاورزی دامی			خدماتی - زیربنایی								تجاری - خدماتی					بهداشتی - درمانی						
	دبستان	راهنمایی دخترانه	راهنمایی پسرانه	پیش‌دانشگاهی دخترانه	پیش‌دانشگاهی پسرانه	دبیرستان دخترانه	دبیرستان پسرانه	کتاب‌خانه عمومی	مکان ورزشی	مسجد	شورای اسلامی	شرکت تعاونی روستایی	پایگاه بسیج	تعمیرگاه ماشین‌آلات کشاورزی	مرکز خدمات جهاد کشاورزی	دامپزشک	دفتر پست	صندوق پست	دفتر مخابرات	دسترسی به اینترنت	دسترسی به‌وسیله نقلیه عمومی	جایگاه عرضه کپسول گاز	پمپ‌بنزین	بقالی	نانوایی	بانک	گوشت‌فروشی	فروشگاه تعاونی	داروخانه	پزشک	بهیار یا مامای روستایی	دندان‌پزشک	خانه بهداشت	مرکز بهداشتی - درمانی	بهداشت‌یار
سوم قزقان	*	*	*							*	*	*					*	*	*		*			*			*						*		*
دره گرم	*									*	*						*	*			*			*											
چقاسیف الدین	*	*	*					*		*	*	*	*				*	*	*		*			*	*		*						*	*	*
قلعه بابو	*									*	*	*	*				*	*	*		*			*	*								*	*	
فرقس	*									*	*						*	*			*			*	*										
دمنی	*	*	*					*		*	*	*					*	*	*		*			*	*		*						*		
کمانکش	*									*	*						*	*	*		*														
جوادیه	*							*		*	*	*			*		*	*	*		*			*	*								*		*
چهار چشمه	*	*	*					*	*	*	*	*	*				*	*	*	*	*	*		*	*		*	*	*	*	*		*	*	
ماکن	*									*	*										*			*	*										
قورچی‌باشی	*	*	*					*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*

نتیجه‌گیری

طی نیم‌قرن اخیر یکی از اثرات فرایند شهر گرایی شتابان بر ساختار فضایی و جمعیتی کشور، رشد فزاینده تعداد شهرها از طریق تبـدیل مراکز روستایی به شهرهای کوچک است. از سوی دیگر برخی از صاحب‌نظران تقویت عملکردهای شهری، تبدیل روستاها به شهرها را موجب خدمات‌رسانی بهتر به حوضه‌های روستایی می‌دانند. در تقسیم‌بندی‌های انجام‌شده توسط برخی محققین، این‌گونه صاحب‌نظـران «مداخله گرایان» نامیده شده‌اند، دنیس راندینلی جزء این گروه از صاحب‌نظران محسوب می‌شود (مرادی مسیحی،۱۳۸۴،۱۱۶). به عقیده مداخله گرایان معضلات شهرهای بزرگ غیرقابل‌حل است و اگر اندازه این‌گونه شهرها به‌اندازه نامتناسبی رشد کند، در سـاختار فضـایی منطقه عدم تعادل ایجادشده و تحرک اقتصادی سایر نقاط را مختل می‌کند، به‌طوری‌که این مراکز کلان‌شـهری، سـکونتگاهی اطـراف

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-23]
[DOR: 20.1001.1.23225602.1396.6.21.8.5]

خود را استثمار کرده و نیروی انسانی و مواد اولیه آن‌ها را به سمت خود جذب می‌کنند این امر خود عدم تعادل فضایی آتی را دامن میزند؛ لذا یکی از راهکارهای ارائه‌شده برای رهایی از این مشکل را ایجاد و تقویت شهرهای کوچک و میانی می‌دانند تا ضمن جلوگیری از رشد شهرهای بزرگ از طریق سیاست "تمرکز غیرمتمرکز" موجبات رخنه اثرات رشد به پایین و توسعه روستاهای پیرامون را نیز فراهم آورند. شهر کنونی قورچی‌باشی یکی از شهرهایی است که در سال ۱۳۸۲ از طریق تجمیع دو روستای سیبک و قورچی‌باشی و تبدیل آن‌ها به یک شهر کوچک در بخش کمره شهرستان خمین ایجادشده است. نگارنده در این رساله سعی کرده این شهر جدید کوچک اندام را به‌عنوان آزمایشگاهی برای آزمون رویکرد UFRD انتخاب کرده و ازلحاظ میزان اثرگذاری در توسعه روستاهای پیرامونی مورد آزمون و تحلیل قرار دهد. به این منظور ۳۵ متغیر در قالب ۶ عملکرد در نظر گرفته شد و با بهره‌گیری از روش تحلیل گراف به بررسی و مقایسه جریانات و روابط موجود در سطح منطقه تحت مطالعه در دو مقطع قبل و بعد از شهر شدن قورچی‌باشی پرداخته شد. نتایج حاصل از مطالعات نشان می‌دهد علی‌رغم تبدیل روستای قورچی‌باشی به یک نقطه شهری و استقرار برخی از خدمات و عملکردها در این شهر، از میزان مراجعه ساکنین روستاهای اطراف به شهر مرکز شهرستان یعنی خمین کاسته نشده و ساکنین این سکونتگاه‌ها در اغلب مواقع برای برآوردن نیازهای خویش به شهر خمین مراجعه می‌کنند. برای دستیابی به نتیجه فوق سه فرضیه مطرح و در بوته معرض آزمایش گذاشته شد. بر اساس نتایج حاصل از آزمون فرضیات هیچ‌یک از سه فرضیه مطرح‌شده موردپذیرش واقع نشد، یعنی شهر قورچی‌باشی نتوانسته به‌عنوان یک مکان مرکزی جدیدالتأسیس نقش خود را در ارائه خدمات به ساکنین سکونتگاه‌های هم‌جوار ایفا نماید و موجبات کاهش وابستگی به شهر مرکز شهرستان را فراهم آورد.

عدم وجود وسیله نقلیه عمومی کافی و منظم در شهر قورچی‌باشی، ارائه خدمات ابتدایی و جزئی و غیرتخصصی در مواردی که خدمات جدیدی در این شهر تأسیس‌شده و همزمانی در برطرف نمودن نیازهای مختلف را می‌توان از عمده‌ترین دلایل عدم مراجعه ساکنین این روستاها به شهر قورچی‌باشی دانست.

پی‌نوشت

1- Charrier,jean Bernard.
2- Urban Functions
3- Local or Residential Functions
4- Kilkenny
5- Taghvaee

مراجع

- پاپلی‌یزدی، م. ح.، و رجبی سناجردی، ح. (۱۳۸۷). نظریه‌های شهر و پیرامون. تهران: انتشارات سمت، چاپ سوم.
- رضوانی، م.، گلی، ع.، و اکبریان رونیزی، س. ر. (۱۳۸۶). نقش و عملکرد شهرهای کوچک در توسعه روستایی با استفاده از روش تحلیل شبکه، نمونه موردی: دهستان رونیز (شهرستان استهبان). فصلنامه علمی-پژوهشی پژوهش‌های جغرافیایی، انتشارات موسسه جغرافیای دانشگاه تهران، ۳۹، ۶۱.
- افتخاری، ر.، و موحد، ع. (۱۳۷۷). عملکردهای شهری و توسعه روستایی از دیدگاه یوفرد: مورد بخش زواره. مدرس علوم انسانی، ۲، ۸.
- زبردست، ا. (۱۳۸۲). ارزیابی روش‌های تعیین سلسله‌مراتب و سطح‌بندی سکونتگاه‌ها در رویکرد عملکردهای شهری در توسعه روستایی. هنرهای زیبا، ۱۳.
- زیاری، ک. (۱۳۸۷). اصول و روش‌های برنامه‌ریزی منطقه‌ای. انتشارات دانشگاه یزد.
- فریدمن، ج.، رمبرت، پ. (۱۳۶۳). توسعه روستا شهری به‌سوی راهبردهای جدید برنامه‌ریزی منطقه‌ای آسیا. ترجمه: عزیز کیاوند. چاپ اول، انتشارات سازمان برنامه‌وبودجه.
- کلانتری، خ. (۱۳۸۰). برنامه‌ریزی توسعه منطقه‌ای (تئوری‌ها و تکنیک‌ها). چاپ اول، انتشارات خوش‌بین.
- مرادی مسیحی، و. (۱۳۸۴). برنامه‌ریزی استراتژیک و کاربرد آن در شهرسازی ایران. انتشارات پردازش.
- سالنامه آماری استان مرکزی. (۱-۱۳۹۰). معاونت برنامه‌ریزی استانداری مرکزی، انتشارات دفتر آمار و اطلاعات استانداری مرکزی.
- سالنامه آماری استان مرکزی. (۹-۱۳۸۸). معاونت برنامه‌ریزی استانداری مرکزی، انتشارات دفتر آمار و اطلاعات استانداری مرکزی
- سالنامه آماری استان مرکزی. (۷-۱۳۸۶). معاونت برنامه‌ریزی استانداری مرکزی، انتشارات دفتر آمار و اطلاعات استانداری مرکزی

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-23]
[DOR: 20.1001.1.22225602.1396.6.21.8.5]

- سالنامه آماری استان مرکزی. (۴-۱۳۸۳). معاونت برنامه‌ریزی استانداری مرکزی، انتشارات دفتر آمار و اطلاعات استانداری مرکزی
- شاریه، ژ. (۱۳۷۳). شهرها و روستاها. ترجمه: سیروس سهامی. مشهد: انتشارات نیکا.
- Clayton, BD., Dent, D., & Dubois, N. (2003).Rural Planning ln Developing Countries. Earthscan Publication Ltd.
- Long, H., Jian, Z., & Yansui, L. (2009). Differentiation of rural development driven by industrialization and urbanization in eastern coastal china. Journal Habitat International, 33.
- Lynch, K. (2005). Rural-urban Interaction in the developing World, London: Routledg.
- Mc Gee, T.G., & Veechibale, D., (1983). Small Towns Growth Injection Centers. Malaysia Journal of Tropical Geography, 8.
- Rondinelli-Dennis, A. (1985). Applied Methods of Regional Analysis:The Spatial Dimensions Of Development Policy. West view Published in.
- Rondinelli-Dennis, A. (1980). Spatial Analysis For Regional Development, A Case Study in the Bicol River Basin of the Philippines,The United Nations University.

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-23]

[DOR: 20.1001.1.23225602.1396.6.21.8.5]